

**»ODPLAVLJANJE NA CELINE«, NADIŠKE DOLINE IN DESTINACIJE
IZSELJEVANJA V DRUŽINSKIH FOTOGRAFSKIH ARHIVIH, RAZSTAVA,
ŠPETER SLOVENOV, 23.1.–1.3.2009**

Miha Zobec

Zveza slovenskih izseljencev Furlanije Julijske krajine je ob praznovanju štiridesete obletnice svoje ustanovitve pripravila razstavo o pomembni dimenziji zgodovinskega dogajanja, ki je močno zaznamovalo podobo tega najbolj zahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja. Dovolj pomenljiv naslov »Odplavljanje na celine« nam jasno pove, da gre za prikaz izseljenske stvarnosti, ki je zapečatila življenje mnogih prebivalcev tega območja. Razstava, ki je bila od konca januarja do začetka marca na ogled v Špetru, temelji na doslej še neobjavljeni raziskavi Alekseja Kalca, docenta na Primorski univerzi v Kopru in raziskovalca pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, o izkrcanjih na otoku Ellis Island v prvih letih 20. stoletja. Otok solza, kot so ga tudi imenovali, je pri mnogih izseljencih vzbujal podobne občutke, kot jih marsikdo zazna, ko pomisli na boleč odhod od doma. Ločitev od družine, domačega kraja, prijateljev, znancev, sorodnikov ter hladen tuš, ki migrante redno spremlja ob prihodu v novo okolje, so prav gotovo komponente, ki predstavljajo travmo, na katero pomislimo, brž ko slišimo za izraz izseljevanje. Prilagajanje neusmiljenim zahtevam dela, neizprosnost delodajalcev in klavrne bivanjske razmere so bile del trpeke izkušnje, s katero se je moral spopasti domala vsak, ki je želel nekoč urediti ameriške sanje. Snovalci razstave pa so pri pripravi zbirke imeli v mislih tudi drugi vidik življenja izseljencev. Čas, ki ga niso prebili v tovarnah, rudnikih ali na gradbiščih, so preživeli v krogu družine ali v družbi z drugimi rojaki ter ob tem obujali spomine na domače vasi, sorodnike in prijatelje, ki so jih morali zapustiti.

Avtorji razstave so poudarili prav osebne stike med izseljenci in onimi, ki so ostali doma ter poskušali ves čas ostati v stiku s svojimi sorodniki v tujini. Tehnološki razvoj je poskrbel tudi za spremembe v oblikah dopisovanja in tako smo namesto pisem in občasnih fotografij kasneje dobili posnetke na traku super8 in elektronsko pošto, magnetofonske posnetke in nazadnje še pogovore v spletnih klepetalnicah. Grenki občutki, ki nas prevzamejo ob misli na izseljevanje, kar nekako zbledijo, ko si ogledujemo fotografije razposajenih in vedrih ljudi. Prvič so spoznali blaginjo, ki jim je ob napornem delu nudila tudi nekaj prostega časa in zabavo; skratka življenje, ki je bilo precej drugačno od domače kmečke stvarnosti, vezane na neposredno življenjsko nujo. Velika količina korespondence, ki je ostala živa skozi vsa ta leta, priča tudi o tem, da so se vezi med sorodniki ohranile kljub tako veliki oddaljenosti. Pri pregledovanju fotografij, ki jih ponuja razstava, lahko ugotovimo, da so praktično vse pomembne življenjske prelomnice, ki so zaznamovale življenja

izseljenih sorodnikov, ovekovečene in posredovane domačim – poroke, rojstva otrok, slavja ob univerzitetni diplomi in drugi pomembni dogodki so torej predstavljali točko srečanja celotne družinske skupnosti. Dobršen del razstave je namenjen originalnim fotografijam, prek katerih lahko spoznamo tako vsakdanje življenje emigrantov kot njihovo vživljanje v tuje okolje. Občutek uživanja in sprostitve najbolj nazorno prikazujejo fotografije iz Združenih držav med 50. in 70. leti prejšnjega stoletja, ko je bilo gospodarsko razhajanje med izvornim svetom in deželami, ki so migrante sprejele, največje. Želja po uresnitvi ameriškega sna, samorastniškem doseganju bogastva iz sicer ubožnih začetnih razmer, je še posebej razvidna na fotografijah, ki prikazujejo velike kromirane avtomobile, otroke pod božičnim drevescem ali družinske člane pred tipično ameriško vilo.

Ameriške sanje so gnale mnoge, nekateri so jih uspeli tudi uresničiti, kljub vsemu pa predstavljajo le eno plat življenja Beneških Slovencev na oni strani oceana. Avtorji razstave osrednje pozornosti niso posvetili ljudem, ki so v inozemstvu obogateli, temveč so hoteli prikazati vsakdan posameznikov in družin, ki so si ustvarili življenje v novi deželi. Pri izboru se torej niso želeli ustaviti pri fotografijah, ki bi prikazovale izjemne plati življenja, ampak so skušali predstaviti predvsem tiste najbolj pomenljive podobe, ki jasno pričajo o izseljeniškem življenju. Oblikovali so posamezne tematske sklope, tako da so združili fotografije, ki prikazujejo določene značilne priložnosti, ob katerih je bilo najbolj običajno, da so se v tujini slikali in o dogodku obvestili sorodnike. Rojstvo otrok, poroke, diplome in drugi dogodki so bili torej tisti, ki so jih izseljenci najbolj skrbno dokumentirali – tudi tako, da so na hrbtno stran fotografij zapisali kakšno misel ali voščilo za domače.

Med deželo, ki so jo migranti zapustili, in novim svetom je zijala globoka vrzel. Na fotografijah, ki so jih pošiljali z evropskih držav, razlika sicer ni tako očitna, saj te prikazujejo utrinke iz delovnega okolja in druge podobe, ki so bližje domačemu očesu. Vseeno pa so posnetki, ki za razliko od ameriških kažejo tudi rutino delavskega življenja, pričali o nekem drugem življenju – sprehajanje po vele mestnem okolju je bilo namreč precej tuje stvarnosti beneškoslovenskega vsakdana. Spomin na domače ognjišče je bil pri izseljencih vseeno močan, zato so ob obiskih pri sorodnikih s seboj jemali slike krajev, na katere so bili še vedno navezani.

Oblike stikov so se skozi čas spreminjale in to so želeli poudariti tudi avtorji razstave. Telefon je bil na začetku praktično neuporaben, saj je bil predrag in preveč kompliciran za rezervacijo klicev, ga pa zato sedaj s pridom uporabljajo za navezavo stikov v realnem času. Digitalne tehnologije in internet so v zadnjem času v veliki meri izpodrinile prejšnje oblike komuniciranja in vzpostavile možnosti, ki so se zdele še nedavno nemogoče. Elektronska pošta, izmenjava fotografij in filmskih posnetkov na spletu, klepetalnice in pogovori s pomočjo spletnih kamer so sedaj najbolj uporabljena sredstva za dopisovanje. Uporaba novih načinov za vzdrževanje vezi se je najhitreje razširila med otroci in vnuki izseljencev, ki so najbolj spretni pri rokovanju z računalnikom.

Nove oblike sporazumevanja so bile prav tako vključene v razstavo, ki po besedah avtorjev ni bila mišljena kot izložba, v kateri bi si le pasivno ogledovali prikazane zbirke, ampak kot krpanka, ki jo bodo lahko dopolnjevali s posnetki, pripovedmi in spomini na izseljeništvu. Pojav izseljevanja iz Beneške Slovenije bi bilo nemogoče celostno prikazati,

trdijo avtorji, zato so se odločili za omejitve zgodbe, ki pa naj bi postala kolektivna pripoved čim večjega števila ljudi. V prihodnosti bo v ta namen postavljena spletna stran, na kateri bodo lahko tudi izseljenci in njihovi svojci dodali svoj delček zgodbe, ki bo zapolnila okvir kolektivnega doživljanja. Na ta način bomo lahko bolje spoznali tako izseljevanje s tega območja kot tudi komunikacijske in družbene navade ljudi ter opredeljevanje pripadnosti – še posebej pomemben vidik v globaliziranem svetu, ki v ospredje postavlja vprašanje orientacije. Problemi, povezani z identiteto in posameznikovim opredeljevanjem, nikakor ne zamirajo, ampak postajajo vedno bolj aktualni, zato nas ne sme čuditi, da se generacije brez selitvene izkušnje vse bolj zanimajo za svoje korenine. Interaktivno spletno mesto jim bo tako nudilo možnost, da predstavijo svoje doživljanje in se povežejo z vsemi, ki delijo podobno usodo. Mladenci, ki so v otroštvu zvedavo poslušali pripovedovanja starih staršev o nekdanji domovini, so zaradi identitetnih dilem začeli raziskovati korenine. Prek sodobnih komunikacijskih kanalov bodo lahko upodobili svojo zgodbo in se umestili v skupnost beneških izseljencev in njihovih svojcev. S povezovanjem posameznikov in skupin, ki so že dolgo odtrgane od beneškega vsakdana, bo Benečija lahko zopet navezala stik s svetom in izrazila svojo regionalno posebnost.

Ob razstavi so avtorji pripravili tudi knjigo z enakim naslovom, ki prinaša dve razpravi s področja izseljevanja iz Beneške Slovenije. Na dobrih sto straneh imamo poleg dveh obširnejših člankov še izsek z razstave s približno sedemdesetimi fotografijami. Prva razprava nam ponuja prerez izseljevanja iz Beneške Slovenije skozi daljše časovno obdobje, druga pa obravnava beneško izseljevanje v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja. Benečija je območje, kjer izseljevanje predstavlja kontinuiran fenomen, ki se ni pojavil hipoma, ampak je navzoč že skoraj pol tisočletja. Geografska umeščenost pokrajine in z njo povezana negostoljubnost celotnega področja, je prispevala svoje k oblikovanju tradicije izseljevanja, tako značilnega pojava za to območje. Zapuščeni zaselki, opustele hiše in dvorišča pričajo o dolgi preteklosti odhajanja na tuje. Že v 16. stoletju naj bi se pojavili prvi dokumenti, ki dovolj zgovorno opisujejo ta pojav. Od tedaj pa vse do sredine 20. stoletja je šlo zlasti za sezonske oblike izseljevanja, s pomočjo katerih so prebivalci hribovitih predelov dopolnjevali nezadostne domače gospodarske vire.

V 19. stoletju je nastopila nova faza izseljevanja iz hribovitih predelov Furlanije in celotnega vzhodnega alpskega loka. Za razliko od prejšnjega obdobja je pojav tedaj postal množičen, tradicionalnim popotnim poklicem pa so se začeli pridruževati novi, povezani zlasti z rastjo mest in industrije. Rastoča urbana središča so potrebovala predvsem gradbenike, sprejela pa so tudi druge preproste poklice (strežaje, kopače, druge težake). Sezonsvo se je premaknilo na pomladanske in poznojesenske mesece, ko so bile razmere za gradnjo tudi najugodnejše.

Prva svetovna vojna je pomenila prekinitev do tedaj ustaljenih selitvenih tokov. Zaradi spremenjenih gospodarskih in političnih razmer v širšem evropskem prostoru so srednjevropska delovna tržišča postala manj dostopna, zato so se delavski tokovi preusmerili proti zahodni Evropi, zlasti pa v Belgijo, Francijo, Luksemburg, delno tudi proti Južni Ameriki. Z nastopom fašistične politike in omejevanjem izseljevanja so se

pričeli preusmerjati v notranjost Apeninskega polotoka, po sklenitvi nemško-italijanskega prijateljstva pa tudi v Nemčijo.

Dramatične spremembe, ki so zajele svet po koncu druge svetovne vojne, niso ostale brez odmeva niti v beneških dolinah. Odmaknjeni predeli, za katere je veljalo, da so v geografskem oziru zapostavljeni, so ob pospešeni industrializaciji in rasti urbanih središč odnesli slabši kos pogače. Gotova zaposlitev in užitek, ki ga je nudila »iznajdba« prostega časa, sta bila preprosto preveč vabljiva, da bi ljudje ostajali ujetniki kmečkega življenja, podvrženega kapricam narave.

Razprava omenja posebne politične dogovore, ki so bili sicer v skladu z gospodarsko politiko namenjeni reševanju kriznih razmer, dejansko pa naj bi poskrbeli za »izvoz« delovne sile, ki so jo v zahodni Evropi nujno potrebovali.

Še v 70. in 80. letih 20. stoletja je bilo izseljevanje v beneškoslovenskem prostoru močno navzoče. Gradnja velikih infrastrukturnih objektov v Afriki, Arabskih emiratih in na Bližnjem vzhodu je privabila tako specializirane delavce kot zidarje in navadne težake, da so se napotili na začasno delo v oddaljene kraje. Mik selitve je prisoten še danes, ko prihaja do tako imenovanega bega možganov, odhajanja mladih in izobraženih v kraje, ki nudijo večjo perspektivo. Razprava na koncu ugotavlja, da so politični načrti sicer precej pripomogli k praznjenju Benečije, vendar je levji delež še vedno prispeval obrobni položaj območja, ki je ob hitrem gospodarskem razvoju sveta ostal zapostavljen.

Nekoliko obširnejši članek Alekseja Kalca ponuja pogled na beneško izseljevanje v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja in je nastal na podlagi raziskav, ki jih je avtor izvedel na otoku Ellis Island pri New Yorku. Izseljevanje predstavlja pojav kontinuiranega trajanja, ki ga ni mogoče enostavno izolirati v prostoru in času, zato je prvi del razprave posvečen širši osvetlitvi izseljevanj v furlanskem prostoru. V sedemdesetih letih devetnajstega stoletja se je odhajanje na tuje v Furlaniji iz hribovitih predelov razširilo tudi v nižine. Začasno izseljevanje je zajelo predvsem moško populacijo, ki se je odpravljala na delo spomladi in vračala domov jeseni. Od druge polovice sedemdesetih let pa se je razširilo tudi izseljevanje v čezoceanske, predvsem južnoameriške dežele.

Izseljevanje v Severno Ameriko se je v Furlaniji pojavilo na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje. Med štirimi okrožji, kjer je bil pojav najbolj izrazit, je tudi Špeter Slovenov. Izseljevanje v Združene države Amerike in Kanado je bilo na nek način podobno kontinentalnemu, saj je v obeh primerih šlo začasne selitve pretežno moškega prebivalstva, ki se je vključevalo v industrijsko in drugo neagrarno delo. Namen izseljencev ni bila stalna naselitev v Severni Ameriki, temveč iskanje hitrega zaslužka, s pomočjo katerega bi lahko izboljšali skromne domače razmere. Odhajanje v Združene države Amerike ali Kanado ni tako razburkalo domačega okoliša kot izseljevanje celotnih družin v južnoameriške dežele, ki je razjarilo kolonske veleposestnike. Izseljevanje, ki je bilo podobno že skorajda tradicionalnemu sezonskemu odhajanju v dežele celinske Evrope, ni doseglo takega odmeva, kot bi pričakovali. Odhajanje prebivalstva čez ocean pa je kljub vsemu pritegnilo precejšnjo pozornost tiska in nekaterih znanstvenikov. Čeprav pojav ni ostal neopažen, je njegov obseg težko določiti, saj zapisi sodobnikov o številkah molčijo, uradna italijanska statistika pa tudi ni poročala o ciljnih izseljenskih tokov. Podobno velja

za statistike Združenih držav in Kanade, kjer so priseljenci zabeleženi samo po državi prihoda. Kot rešitev iz zagate zato avtor vidi sezname, ki so jih napisali priseljski uradi na otoku Ellis Island, sprejemni postaji za vse ameriške priseljence med letoma 1894 in 1954.

Pri določanju razsežnosti pojava so si raziskovalci pomagali tako, da so izhajali iz priimkov, tipičnih za Beneško Slovenijo, to pa jim je omogočalo izluščiti zelene podatke in oblikovati statistiko. Našteli so 2053 oseb, ki naj bi se priselile v Združene države, vendar opozarjajo, da številka še ni dokončna, saj raziskava še vedno poteka. Prepričani pa so, da številka zajema dobrih osemdeset odstotkov vseh izseljenih.

Izseljevanje je bilo najbolj množično v obdobju pred prvo svetovno vojno in v letih, ki so sledila velikemu spopadu. Razprava opisuje migracijske valove, ki so bili včasih bolj, včasih pa manj intenzivni. Prvi pojemek izseljevanja se je pojavil z gospodarsko krizo leta 1908, vrhunec pa je pojav doživel leta 1913, ko je bil odliv prebivalstva tudi v Evropi največji. Z izbruhom konflikta je prišlo do začasne prekinitve, vendar je Benečija vse do italijanskega vstopa v spopad na strani antantnih sil beležila odliv prebivalstva. Do ponovne oživitve je prišlo v povojnih letih, a ni doseglo takega obsega kot v predvojnem času. Vse bolj restriktivna politika Združenih držav je omejevala množično priseljevanje, hkrati pa so se za prebivalce Benečije pojavile nove možnosti zaslužka v evropskih državah, zlasti Franciji in Nemčiji.

Izseljenci iz Benečije so pripadali t.i. novi migraciji, ki je v ZDA začela prihajati v času hitrega industrijskega razvoja v osemdesetih letih 19. stoletja. Tako kot drugi pripadniki veje novega priseljevanja, so tudi Beneški Slovenci ameriškemu trgu ponujali predvsem svoje delovne roke. Sestavljali so torej košček ogromne mase priseljencev, ki jo je najbolj znan ameriški pisatelj slovenskih korenin, Louis Adamič poimenoval z izrazom »gnojilo« Amerike. Ob velikemu deležu težakov in preostalih nekvalificiranih delavcev pa so se znašli tudi izučeni zidarji ter nekaj tesarjev, mehanikov, mizarjev, mesarjev in drugih.

Veliko Benečanov, ki so se sprva le začasno odhajali v ZDA, se je na koncu ustalilo. Koliko je bilo takih, ki so se stalno naselili, ni znano, saj so raziskovalci uspeli priti le do podatkov za občino Sovodnje, kjer je bilo izseljevanje tudi najintenzivnejše. Na podlagi posrednih indicev, predvsem odhodov žena in otrok, pa lahko ugotovimo, da se je začasno izseljevanje tudi drugod postopoma spreminjalo v trajno naselitev.

Razstava skupaj s knjigo prinaša prvi, a pomemben korak pri spoznavanju tega dela beneške izseljenske zgodovine. Zgodbe, ki so se počasi izgubljale v pozabi, so bile oživiljene in sedaj živahno pripovedujejo o tem skorajda zamolčanem poglavju zgodovine. Razstava ponuja dober primer prikazovanja življenjskih zgodb, ki skozi fotografije živo pričajo o vsakdanjih tegobah in radostih izseljencev. Misel na domače kraje in ljudi je bila vedno prisotna, četudi so si življenje ustvarili na drugi strani oceana. Začeti na novo in presekati s starim je bilo nemogoče. Vezi, ki so se v starem svetu tako trdno spletle, ni bilo mogoče naenkrat prelomiti, s sorodniki in prijatelji je bilo potrebno vzpostaviti stik. Najprej prek pisem in fotografij, nato pa skladno s tehnološkim razvojem z vsemi sredstvi sodobnega komuniciranja. Razstava prikazuje prav vidik povezovanja ljudi, ki jih še tako velika oddaljenost ne ovira pri stalnem vzdrževanju stikov. Domačini so v veliki vnemi pričakovali pisma in fotografije svojih izseljenih rojakov, se o njih pogovarjali, jih

prikazovali sosedom in drugim vaščanom, bili ponosni na dosežke, ki so jih izkazovali dokumenti. Skupnost je tako ohranjala trdno in enotno podobo – kljub veliki razdalji, so bili njihovi svojci še vedno del vaškega kolektiva. Z minevanjem generacij so stiki sicer zbledeli, a spomin na izseljene rojake med starejšimi domačini še vedno živi. Razstava želi prebuditi vezi, ki so zamrle, in tako Benečane po vsem svetu zopet povezati v enovito skupnost, ki je v sodobnem pluralizmu identitet pripravljena gojiti tudi regionalno bit. Vključevanje ljudi, ki niso samo pasivni gledalci in obiskovalci, ampak lahko z dodajanjem materiala tudi aktivno ustvarjajo mozaik vseh zgodb neke kolektivne pripovedi, je vsekakor navdušujoče in le želimo si lahko, da bo resnično zaživelo v polni meri.